

quaderns

**LLEÓ TOLSTOI,
UN PROFETA POLÍTIC
I EVANGÈLIC**

183

Antoni Blanch, sj.

LLEÓ TOLSTOI, UN PROFETA POLÍTIC I EVANGÈLIC

Antoni Blanch, sj.

INTRODUCCIÓ	3
1. SITUACIÓ SOCIOPOLÍTICA DE RÚSSIA, A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX	5
2. EL PENSAMENT REFORMISTA A LA RÚSSIA PREREVOLUCIONÀRIA	7
3. EL PENSAMENT DE TOLSTOI, ABANS DE LA SEVA CONVERSIÓ	9
4. LA VIDA NOVA D'UN CONVERS	12
5. UN OFICIAL DEL TSAR QUE REPUDIA LA GUERRA	15
6. UN SOCIALISTA UTÒPIC I POPULISTA	18
7. TOLSTOI, EL PROFETA	22
8. UN PROFETISME MORAL, POLÍTIC I EVANGÈLIC	24
DOS TEXTOS SIGNIFICATIUS DE LLEÓ TOLSTOI	28
NOTES	30
QÜESTIONS PER A LA REFLEXIÓ	31

Antoni Blanch, sj., és professor emèrit de Literatura Comparada de la Universidad Pontificia Comillas (Madrid). Les seves dues obres més recents són *El hombre imaginario: una antropología literaria* (1995) i *El espíritu de la letra. Acercamiento creyente en la Literatura* (2002). També ha escrit *Nostàlgia d'una Justícia Major* (Cristianisme i Justícia, Quadern 132). És membre de l'equip de Cristianisme i Justícia.

Edita Cristianisme i Justícia, Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona
Tel. 93 317 23 38 - info@fespinal.com - www.cristianismeijusticia.net
Imprimeix: Edicions Rondas S.L. - Dipòsit Legal: B-31.809-12
ISBN: 978-84-9730-309-5 - ISSN: 2014-6495 - ISSN (ed. virtual): 2014-6574
Dibuix de la portada: Roger Torres - Imprès en paper i cartolina ecològics
Març 2013

La Fundació Lluís Espinal li comunica que les seves dades estan registrades a un fitxer de nom BDGACIJ, titularitat de la Fundació Lluís Espinal. Només es fan servir per a la gestió del servei que li oferim i per mantenir-lo informat de les nostres activitats. Pot exercir els drets d'accés, rectificació, cancel·lació i oposició dirigint-se per escrit a c/ Roger de Llúria 13, 08010 Barcelona.

INTRODUCCIÓ

El gran escriptor rus que va ser Lleó Tolstoi (1828-1910) és avui universalment conegut per les seves dues monumentals novel·les *Guerra i Pau* (1869) i *Anna Karènia* (1878), escrites abans de complir els cinquanta anys. En canvi, gairebé no se'l coneix per la seva obra posterior, també molt important, integrada per més de cent assajos i algunes novel·les curtes; tot això publicat per ell, a partir de 1878 i fins al final d'una llarga vida de vuitanta-dos anys, amb una orientació notablement diferent a la de la seva obra literària primerenca.

Ara ens interessa comprendre com i en quin sentit es va verificar aquest gran canvi i amb quines conseqüències. Per això caldrà aprofundir, en primer lloc, en el sentit de la gran crisi personal que Tolstoi va patir, precisament en el moment més alt del seu èxit literari. Per què i com li va venir una depressió mental i moral tan dramàtica, que el va enfonsar en un sense sentit nihilista tan fosc? Afortunadament, la crisi no va durar molt de temps i ben aviat es va poder recuperar i transformar en allò que es pot anomenar «un home nou». Una vida ra-

dicalment renovada que, a grans trets, ja podem caracteritzar –anticipant les explicacions d'aquest estudi– com la d'un esperit apassionat per millorar la situació injusta dels treballadors i camperols russos, rebel·lant-se contra els poders reals que la causaven, mentre se sentia per primera vegada especialment inspirat per la sobtada aparició en la seva consciència de la persona de Jesús i de les revolucionàries sentències de l'Evangeli. Ambdós factors, la rebel·lia del revolucionari social i el seu profetisme evangèlic, convergien amb tal vi-

gor en el seu tarannà genial d'escriptor i de pedagog, que ben bé es pot aplicar a aquest Tolstoi radicalment renovat el títol de «profeta social i evangèlic».

En efecte, quan es llegeixen alguns d'aquest centenar d'assajos i articles de premsa, publicats per Tolstoi des d'aleshores, el lector es troba amb un autor molt diferent de l'anterior artista, el magnífic pintor que va ser de les grans guerres napoleòniques a Rússia i dels costums superflus de l'aristocràcia tsarista, a la qual ell mateix pertanyia. Ara, en canvi, en aquesta segona fase de la seva vida s'ha convertit en un autor didàctic i polèmic, expressant una intensa ànsia de reformador social i polític. I molt més inclinat a actuar, implicant-se en projectes concrets d'educació dels camperols analfabets i d'instal·lació de centres sanitaris als vastos territoris de la seva propietat. També es posarà a estudiar amb interès renovat els moderns reformadors socials europeus, així com els pocs pensadors russos del moment, la majoria exiliats per

les seves idees revolucionàries. Es rodejara de gent d'esquerrres, i organitzarà moviments populars en aquesta mateixa direcció reformista. I el que resulta encara més sorprenent en aquesta evolució de Tolstoi és que tot el que fa i escriu, des d'aleshores, està sempre molt profundament inspirat per algunes de les propostes més valentes del Jesús dels Evangelis. Textos que ell mateix traduirà directament del grec al rus, per difondre'ls al gran públic, mogut per una sorprenent vocació profètica.

En pretendre ara recuperar aquí l'essencial d'aquest nou magisteri tolstoià, en un moment cultural polític com el d'avui a Espanya i a Europa, en el qual sembla dominar la mediocritat de mires i l'individualisme antisolidari, penso que la figura d'aquest Tolstoi, més revolucionari i espiritual, també podria servir d'estímul a les generacions actuals de ciutadans perplexos, indignats i rebels, al costat d'altres grans mestres morals, per desgràcia avui molt escassos.

1. SITUACIÓ SOCIOPOLÍTICA DE RÚSSIA, A LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XIX

Sota el règim despòtic dels tsars, la societat russa vivia encara en unes condicions gairebé feudals, per l'escandalosa distància que es mantenia entre l'aristocràcia i la reduïda classe acomodada de terratinents i comerciants, per una banda, i l'enorme massa de treballadors i camperols, per una altra. No oblidem que aquests treballadors del camp (*mujiks*) encara eren servents de la gleba, legalment fins al 1861, però de fet fins a la revolució de 1917.

1.1. Una situació social insostenible

Rússia tampoc no s'havia desenvolupat industrialment de forma general i per això no s'hi havia pogut dur a terme la necessària revolució burgesa, tal com s'havia produït a Occident des de finals del segle XVIII. Les classes mitjanes russes, formades per professionals, eren també molt escasses i tot just es trobaven agrupades en algunes de les grans ciutats del país. Pitjor encara, aquesta situació social tan asimètrica, de naturalesa molt injusta, s'empitjorava encara més per les múltiples guerres que em-

prenien els tsars en defensa de les seves fronteres o per conquerir nous territoris.

Després de la llarga i pacient victòria de Rússia sobre Napoleó (1812), que va deixar el país en un estat calamitos de misèria, el militarisme rus serà humiliat en dues intervencions bèl·liques, contra els turcs a Crimea (1858) –en la qual va participar Lleó Tolstoi, al costat del seu germà Nicolau– i la derrota naval contra el llunyà Japó (1905). Una situació sociopolítica tan precària i desastrosa per al poble s'agreujava encara més per les cada vegada més freqüents manifestacions de resistència al règim,

que la policia s'encarregava de reprimir dràsticament.

La primera rebel·lió pública de gran ressonància va ser la dels «desembristes» de 1825 a Sant Petersburg, en la qual van participar per primer cop alguns nobles, però que va ser ràpidament sufocada pel Tsar, exhibint al cap de pocs dies a la plaça pública l'execució dels seus principals capitosts. Si bé lluny de destruir-los, cada vegada es formaven més grups clandestins, estimulats a més per la fugaç segona revolució francesa de 1848 –el mateix any en el qual es publicava a Anglaterra el «Manifest comunista» de Marx i Engels– i animada, anys més tard, per l'expulsió del segon emperador francès, Napoleó III, seguida per la molt simptomàtica revolució als carrers de París («la Comuna») l'any 1871. Per cert, en aquesta segona derrota del tercer Napoleó hi havia intervingut molt eficaçment el tsar amb el seu poderós exèrcit rus.

Doncs bé, tots aquests moviments polítics es vivien a Rússia amb especial interès, no tan sols entre els polítics, sinó també entre els intel·lectuals, a la universitat o en els cercles literaris d'escriptors, que s'atrevien a expressar les seves inquietuds o esperances, tant si eren conservadors –és a dir, nacionalistes, eslavòfils i cristians ortodoxos– com si eren més progressistes –reclamant més llibertats cíviques, segons el model de les democràcies republicanes d'Occident. Hi havia, a més, un tercer sector minoritari, però més revolucionari, anàrquic i nihilista, amb els seus comandos terroristes, que cometien atemptats i van arribar a assassinar el tsar Alexandre II l'any 1881.

1.2. El neguit d'un esperit sensible i lúcid

Pel que hem dit fins aquí, ja es pot imaginar el neguit que devia experimentar un esperit tan sensible i lúcid com el de Lleó Tolstoi, davant de tant d'abús de poder i tantes desgràcies del poble. És cert que ell, encara molt jove, havia participat com a oficial en alguna d'aquestes guerres; però tant el va afectar la crueltat d'aquella monstruosa violència, que ara en la seva maduresa s'havia consolidat en ell una voluntat pacifista molt ferma. A més, cada cop estava més preocupat per alleugerir la terrible injustícia que pesava sobre la vida de tants milions de pobres treballadors russos. I precisament ara, ja superada la profunda crisi personal, se sentia totalment decidit a entregar la seva vida per aquesta gran causa política, en dues direccions: contra la violència física i contra la injustícia social.

Per sort, no cal esforçar-se gaire per trobar dades que confirmin aquests nous plantejaments vitals. En un dels seus llibres més interessants d'aquest període, *La confessió* (1882), ell mateix ens permetrà conèixer de primera mà l'itinerari personal en el qual es va anar gestant aquesta vocació tan altruista i transcendent. A aquesta confessió hi acudirem ben aviat; però abans encara convé completar algunes dades més, resumint el panorama intel·lectual de caràcter reformista i fins i tot revolucionari, que il·lustrava els pensadors i escriptors russos d'aquell moment, dissidents de la doctrina oficial, entre els quals certament es trobava el mateix Lleó Tolstoi.

2. EL PENSAMENT REFORMISTA A LA RÚSSIA PREREVOLUCIONÀRIA

Entre els autors il·lustrats europeus que més es llegien en aquells moments a Rússia, cal destacar Rousseau, Diderot, Kant i Hegel, tots ells proposant, molt racionalment però també amb un esperit força utòpic, noves formes de vida en comú per a la humanitat, models de societat en els quals predominarien la llibertat i la solidaritat, i per això frontalment oposats a tota tirania política de règim feudal.

2.1. Els intel·lectuals que van influir Tolstoi

Entre els intel·lectuals russos (a l'exili o en la clandestinitat) que més van influir Tolstoi recordem Visàrión Bielinski, socialista de l'esquerra hegeliana i mestre moral, que promovia des de Londres la crítica activa contra el sistema. Un altre dels pensadors, també exiliat i potser el més influent de tots, va ser Alexander Herzen, molt més liberal i antihegelianista, socialista utòpic molt crític davant la burgesia occidental. Ell promovia canvis radicals i amb urgència, però duts a terme sempre amb moderació i respec-

tant els valors més genuïns del poble rus. La seva influència en el «populisme» de Nikolai Chernishevski és evident, tot i que aquest darrer inculcarà als seus seguidors, com a prioritari, el valor de la compassió religiosa. Doncs bé, aquests tres autors eren els que Tolstoi llegia amb gran interès i els que arribaran a influir molt en el seu pensament.

De caire molt més revolucionari, convé esmentar encara els autors de l'anarquisme rus Bakunin i Kropotkin, deixebles del francès Proudhon en les seves propostes més radicalment àcrates i llibertàries. I entre els seus segui-

dors russos més extremistes, recordem només els noms dels nihilistes i terroristes Nekrasov, Pisarev i Netxaiev, que seran encertadament qualificats de «dimonis» per Dostoievski, en la seva novel·la *Els posseïts* (1871). Per cert que tant el terrorisme com sobretot el pensament nihilista van ser ja molt vius en molts joves russos progressistes, des de les dècades de 1830 i 1840 sota el terrible regnat de Nicolau I. Des de la seva frustrada manera de viure la impossible llibertat romàntica, aquells joves es van abandonar al sense sentit de l'existència, renegaren dels valors tradicionals i acabaren en el suïcidi o en el crim terrorista.

2.2. Una literatura compromesa

I és interessant afegir-hi que tots aquests tipus ideològics van ser reproduïts, com a caràcters literaris, en algunes novel·les i obres dramàtiques dels grans autors russos de l'època.

Després dels primers escriptors «realistes socials» que havien narrat amb cruesa la misèria dels pobres, amb la finalitat de suscitar la compassió, com va ser el cas, durant la dècada de 1840, de Nikolai Gogol en les seves famoses narracions *Ànimes mortes* o *El capot*, la generació següent (dècades de 1860-1870), més conscients de la tràgica situació que es vivia a Rússia, van crear obres també de gran valor, que reproduïen amb força l'angoixa d'alguns personatges i la dramàtica tensió amb la qual s'oposaven al sistema social establert. Recordem, en aquest sentit, només tres grans autors contemporanis de Tolstoi: Ivan Turguénev, amb el seu *Pares i fills* (1862), Fiodor Dostoievski amb *Memòries del subsòl* (1864), a més de *Els posseïts* (1871), i Anton Txèkhov, amb *L'oncle Vània* (1902), per exemple. Fins a arribar a final de segle amb l'establiment oficial marxista del «realisme socialista», representat per Maksim Gorki en obres com *La mare* (1902) i *Els baixos fons* (1917).

3. EL PENSAMENT DE TOLSTOI, ABANS DE LA SEVA CONVERSIÓ

Com ja he dit, per recuperar les principals dades d'aquesta notable evolució de Tolstoi, ens serviran en primer lloc els seus altres textos autobiogràfics. De tota manera, abans d'acudir a *La confessió*, redactada després de la seva gran crisi, obrirem el diari personal que el jove Tolstoi va començar a set anys (!) i va anar mantenint durant tota la vida.

3.1. La sensibilitat d'un orfe

En els primers capítols d'aquest diari, que serà publicat anys després (el 1852) amb el títol de *La infantesa, l'adolescència i la primera joventut*, ja es pot intuir el futur gran escriptor en la forma molt precisa d'explicar les seves primeres experiències i reflexions. Destaca, per exemple, la profunda pertorbació que experimenta aquest nen en confrontar-se amb el daltabaix afectiu que va suposar per a ell la primerenca pèrdua de la seva mare i del seu pare. Des d'aquells primers anys el fantasma de la mort no deixarà de rondar la seva ment, com una amenaça que l'atemoreix i li

provoca l'angoixa de l'absurd de l'existència.

També en aquella època, el jove Tolstoi va començar a experimentar una profunda pena per la forma com, en aquelles famílies aristocràtiques, els amos tractaven els servents, imposant-los de vegades humiliants càstigs corporals.

Crida l'atenció en aquesta autobiografia de quina manera se li va despertant la consciència de ser enganyat pels seus mestres i fins i tot pels sacerdots que pretenen instruir-lo. Ja està en germen l'inconformista i el rebel que serà durant tota la vida.

Finalment és també molt notable l'avidesa de lectura que Tolstoi manifesta en una edat tan primerenca, devorant els grans autors russos però també els europeus, com Homer, Dickens, Dumas o Stendhal, i per damunt de tots ells el seu adorat Rousseau, de qui llegirà en francès els vint-i-quatre volums de les seves obres. D'ara endavant aquest filòsof il·lustrat serà el que més influirà en el seu pensament, tant per la seva forma d'entendre l'amor o pels seus mètodes d'educar la joventut, com pels seus objectius més universals de confiar plenament en la naturalesa i de promoure la desitjada igualtat de tots els humans.

3.2. Guerra...

A divuit anys, doncs, el nostre autor sembla ja ben equipat per a enfrontar-se amb la vida, tot i que no aconseguirà controlar les seves passions, i experimentarà durant uns quants anys tota mena de desordres morals i desgavells violents, fins que oportunament es refugiarà en l'exèrcit del Caucas, sotmetent-se a una disciplina rigorosa. De tota manera, ben aviat esclatarà la guerra contra els turcs, i aquesta nova terrible experiència de violència mortífera d'homes contra homes li produirà tal repugnància que li farà abandonar la milícia i el convertirà en un dels adalits de la no-violència i en un dels opositors més fermes del servei militar obligatori. Pel que després diré, és oportú recordar encara que, en tots aquests anys de fogosa joventut i d'ençà que va freqüentar la universitat de Kazan, Tolstoi havia abandonat les seves creences religioses ortodoxes. Com ell mateix escriu, li

agradava llegir Voltaire i les seves sàtires contra l'Església.

3.3. ...i pau

Per fortuna, després de totes aquestes esvalotades vivències viurà uns anys de tranquil·litat i de felicitat personal, en haver-se instal·lat en la placidesa de la seva finca de Jasnaja Pol'ana, lluny de Moscou, després d'haver-se casat amb la jove princesa Sofia Bers, amb qui emprenderan, junts i il·lusionats, la creació i l'educació d'una gran família. També és aleshores quan Lleó Tolstoi podrà dur a terme el seu projecte d'escriure les dues grans novel·les ja esmentades, que li procuraran una merescuda fama universal. Llargs anys d'estudi i d'intens treball creatiu, en els quals aquest genial escriptor, ajudat per la seva esposa, va poder veure realitzat el seu somni literari, sense deixar, però, de participar en l'educació dels seus fills i d'anar coneixent en directe la situació real dels camperols que treballaven i patien a les seves terres.

3.4. La conversió

En els primers capítols del ja mencionat llibre *La confessió*, l'autor tornarà, quinze anys més tard, a evocar aquestes dues fases del seu itinerari personal, molt canviat ara, després d'haver patit aquella terrible crisi existencial, la seva desesperada «baixada als inferns», i d'haver-ne sortit transformat en un home nou. És precisament aquesta conversió, de caràcter també clarament religiós, la que el mourà a escriure la confessió retrospectiva que ara comentaré.

Alguns antropòlegs culturals l'encerten quan ensenyen que els herois de mites i llegendes antics no arriben a assolir el seu ple protagonisme fins que no han passat abans per una terrible prova personal. Salvant les distàncies, aquest sembla haver estat el cas de Lleó Tolstoi, abans d'entrar en aquesta nova fase d'heroi rebel. Un esdeveniment certament molt fosc i complex, que ara no és possible explicar en detall. Tot i que, per donar-ne alguna idea, recullo a continuació la síntesi que fa el mateix heroi, resumit pel seu amic Romain Rolland, en la biografia que li va dedicar al cap d'un any de la seva mort.¹

«Jo tenia cinquanta anys, estimava i era estimat, tenia bons fills i gran hisenda, la glòria, la salut, el vigor físic i moral; era capaç de segar com un camperol; treballava deu hores sense cansar-me. De sobte la meua vida es va aturar. Podia respirar, menjar, beure, dormir. Però no vivia. Ja no tenia desitjos. Sabia que no havia de desitjar res, ni tan sols el coneixement de la veritat; la veritat era que la vida era una insensatesa. Havia arribat a l'abisme i veia clara-

ment que davant meu només hi havia la mort. Jo, home fort i feliç, sentia que ja no podia viure. Una força invencible m'arrossegava a despullar-me de la vida. [...] Jo no diré que em volia matar. La força que m'arrossegava més enllà de la vida era més poderosa que jo; era una aspiració similar a la meua antiga aspiració a la vida, només que en sentit invers. Havia d'emprar l'astúcia amb mi mateix per a no cedir massa aviat a allò. I heus aquí que el jo, home feliç, m'amagava a mi mateix la corda, per no penjar-me d'una biga, entre els armaris de la meua habitació, en la qual cada nit em quedava sol per despullar-me. [...] Em semblava que la meua vida era una farsa estúpida representada per algú que no era jo. Quaranta anys de treball, de penes, de progrés, per veure que no hi ha res. Res. De mi només en quedarà podridura i cucs. [...] I el pitjor és que no em podia resignar. M'assemblava a un home perdut al bosc, esglaiat de terror perquè s'ha extraviat i que corre per totes bandes sense poder-se aturar, tot i saber que a cada passa s'extravia més...»

4. LA VIDA NOVA D'UN CONVERS

Quan aquestes angoixes de mort s'apaivaguen, Lleó Tolstoi es posa a buscar, des del més profund de l'abisme, noves vies per als seus desitjos de viure i de trobar finalment el sentit de l'existència.

4.1. El sentit de la vida

Sense sortir de *La confessió*, es pregunta: «Com és que tanta gent pot viure sense conèixer el sentit verdader de la seva vida?». I respon indicant que tal vegada no han encertat a buscar-lo on realment es troba. Uns s'equivoquen en conformar-se amb ignorar-lo; uns altres el busquen en el plaer o en el poder o en la força física; o es conformen amb seguir tancats en el seu petit cercle de seguretat i de submissió. I és interessant veure com Tolstoi s'atura en aquest últim cas, perquè pensa que és precisament això el que passa a la majoria dels camperols russos, als quals des d'ara tindrà

sempre presents en totes les seves reflexions. Perquè ja ha descobert en ells que, dins del seu penós conformisme, no deixa d'estimular-los la fe religiosa en un Déu que salva i dona sentit al patiment.

«Vaig descobrir aleshores que la fe del poble és una espècie de coneixement que els permet viure en pau.»

Segons ell, no és precisament la idea del Déu dels teòlegs la que els salva, sinó aquesta misteriosa realitat de Vida infinita de la qual se senten agraïats «perquè no hi ha vida sense Déu» (cap. XII).

Des d'aquesta convicció es posa a estudiar què ha de passar en altres religions, també molt esteses popularment, i conclou que, en aquestes altres masses humanes immenses d'humiliats i ofesos, també és la fe en el Déu de la Vida la que els salva. Així ho viu el mateix Tolstoi, en els freqüents encontres amb els seus propis camperols, quan els acompanya en llargues hores d'oració i en altres pràctiques religioses ortodoxes, sentint-se ell mateix en una reconfortant comunió amb milions de persones del poble.

Reconeix, per altra banda i cada vegada més clarament, que és precisament l'orgull i l'afany de riqueses dels homes poderosos i il·lustrats el que els aparta del sentit profund de l'existència, com ha estat també el seu cas. I per això des d'aleshores no deixarà mai de repetir que aquestes són exactament les idees que Jesús proposa amb claredat en el seu Evangeli.²

A més, Tolstoi, en estat de rebel·lia permanent contra els abusos dels poders públics, s'indigna, en la seva condició de nou convers, davant la forma que té l'Església Ortodoxa d'entendre i explicar la fe cristiana, i denuncia el seu rigor dogmàtic i la seva adhesió oficial al règim polític dominant. Postures que són per a ell del tot antievangèliques (caps. XIV-XVI).

4.2. «Resurrecció religiosa»

Ara bé, tots aquests nous sentiments religiosos, i altres de semblants, que mantindrà Tolstoi fins al final de la vida, resulten moltes vegades racionalment imprecisos i fregaran de vegades l'hete-

rodòxia. Per això, el Sínode Ortodox rus no tardarà a amonestar-lo i acabarà per imposar-li l'excomunió l'any 1901. El desencadenant d'aquesta greu sanció serà, curiosament, una de les seves últimes grans novel·les, *Resurrecció* (1899), en la qual intenta expressar parabòlicament el seu propi retorn a la fe cristiana. Es tracta, en efecte, del relat de la conversió d'un suposat príncep rus, que havia estat gran pecador, i que ara li toca jutjar a l'alt tribunal una noia de la qual va abusar i que va abandonar fa deu anys. El tribunal ara l'acusa injustament d'assassinat i la condemna a cadena perpètua a Sibèria. El príncep, que no ha pogut fer res per a absoldre-la, està ara profundament commogut i penedit. Per assolir el seu perdó, ell mateix la seguirà al penal, fins que finalment ella el perdona per amor. Per la seva banda, ell, com a penitència pels seus desordres, renunciarà a tots els seus béns i a la seva família, per viure una vida d'anacoreta, meditant llargament l'Evangeli.

4.3. «Resurrecció política»

Advertiu que aquesta novel·la no descriu només una «resurrecció religiosa», sinó també una «resurrecció política»; una transformació radical d'aquest aristòcrata en la seva manera de comprendre les víctimes del poder polític, perquè en visitar el penal siberià, ell ha pogut tractar amb alguns dels obrers revolucionaris, castigats ara, als qui el príncep arriba a respectar i admirar per la seva decisió de sacrificar-se per la causa contra la injustícia. Es copsen, a més, en aquesta novel·la una sèrie de

clares denúncies socials i polítiques, contra la corrupció dels tribunals de justícia, contra els abusos de la classe alta sobre els seus servidors, contra la inacceptable crueltat dels càstigs penals, contra la pena de mort sense apel·lació, etc. I tot això per a Tolstoi està directament relacionat amb la seva autèntica conversió a l'Evangeli de Jesús, que exigeix en nom de Déu la renúncia a la violència i proposa l'amor mutu, el perdó i la misericòrdia.

4.4. *El Regne de Déu està entre vosaltres*

Tot això ho tornem a trobar en un altre assaig, publicat per Tolstoi el 1893, amb el títol *El Regne de Déu està entre vosaltres*, on torna a insistir en el precepte evangèlic de no tornar mai mal per

mal, sinó resistir-se sempre a danyar el proïsme, fins i tot l'enemic, ja que el manament prioritari és estimar-se sempre com a germans, fills del mateix Pare. Doncs bé, per aconseguir-ho, tal com el mateix Tolstoi està esforçant-se en la seva pròpia existència encara desordenada, cal alliberar-se sobretot d'aquesta injusta prepotència que encara mantenen els amos sobre els seus servents. Per això, al final d'aquest famós llibre, l'autor insisteix que cal lluitar contra l'orgull i anar-se desprenent de tots els béns superflus, a més d'evitar sempre la mentida. I per dominar aquestes passions, aconsella, a més del dejuni i la sobrietat en tot, treballar al camp amb els camperols. Només així aquest Regne de Déu, que ja ha arribat, aconseguirà establir-se en aquest món pervers.

5. UN OFICIAL DEL TSAR QUE REPUDIA LA GUERRA

El comte Lleó Tolstoi, en efecte, seguint l'exemple del seu germà gran Nikolai, que era capità dels hússars, es va allistar voluntari a l'exèrcit del tsar a vint-i-tres anys i va haver de lluitar a la campanya de Crimea, de la qual va sortir amb el grau de tinent. Però les experiències de mort que va viure en la contesa van ser tan horribles, que abandonà per sempre la milícia, en contra d'una tradició d'il·lustres militars a la família, entre els quals un Tolstoi va arribar a ser general en les guerres contra Napoleó.

Aquest rebuig de Tolstoi va ser tan profund que des d'aquell moment no deixarà mai d'expressar-ho en privat i en públic, sobretot en els seus escrits.

5.1. Un assaig sobre la guerra

Molt poc després d'aquelles terribles experiències, publicarà els tres volums de *Sebastopol* (1854-1855) sobre la sanguinària defensa de Crimea. I ja instal·lat pacíficament a Jasnaja Pol'ana, s'entregarà a redactar la monumental obra *Guerra i Pau*, dedicada precisa-

ment a les campanyes napoleòniques a Rússia. Cal recordar que al llarg d'aquest relat, l'autor intervé personalment en el text, amb una certa freqüència –incisos que molesten alguns lectors ingenus– per expressar la seva opinió sobre els fets narrats. Tolstoi no volia que es considerés aquesta obra mestra seva com una novel·la més sobre la guerra; més aviat la concebia com un «assaig èpic», amb fets i personatges històrics i ficticis, acompanyats sempre per les reflexions polítiques i morals de l'autor. A més, fidel a la seva creixent preocu-

pació pel poble, aquest novel·lista filòsof no acceptava que els personatges d'unes campanyes militars tan extenses, els generals o els polítics –ni tan sols Napoleó, Alexandre I o Kutuzov– fossin de fet tinguts com els protagonistes principals d'aquestes gestes, sinó que ho van ser, abans que ningú, les grans masses de camperols i soldats, ja que foren ells els qui van participar més personalment en les accions i patiren més directament els desastres de tanta guerra. Sobretot aquella massa immensa de camperols russos als quals s'havia obligat a convertir-se en carn de canó. Éssers anònims, certament per a la història, però que sense cap mena de dubte van ser, juntament amb les seves famílies, els autèntics herois de totes aquelles gestes...

5.2. Proximitat amb els que pateixen

Tolstoi ho entén així i, des del seu insubornable afany pedagògic, desitja fer-ho entendre als seus lectors. I encara resulta més admirable que aquest rebel antibel·licista aconsegueixi comunicar les seves idees d'una manera serena, benèvola i compassiva. Sense proclames ideològiques, sinó tractant amb respecte tots els seus personatges que pateixen, tant els milicians camperols com els soldats d'un bàndol i de l'altre, la tropa i els seus oficials que també pateixen, tant la gent més pobra dels poblets, com les famílies de classe alta..., tots ells, a la seva manera, víctimes del fosc ogre de la guerra.

Un exemple admirable d'aquesta proximitat dels éssers humans en la des-

gràcia, per damunt de les seves condicions socials, ens l'ofereixen, per exemple, les converses que mantenen, en una presó de guerra francesa, el camperol milicià Plató amb l'intel·lectual rebel Pierre Bezukov.³ En parlar, més en general, de tants personatges sempre exposats a la mort, Tolstoi fa brollar en ells uns profunds sentiments molt humans, però també religiosos, que no havia oblidat en cap moment en aquella fase intermèdia de la seva vida. Vegeu, per exemple, el que pensa el príncep Andreu, ferit de mort al camp de batalla:

«...L'amor impedeix la mort, l'amor és la vida. Tot el que jo comprenc, ho comprenc només perquè estimo. Tot està lligat per l'amor. L'amor és Déu i morir significa que jo, una petita part de l'amor, torno cap a la font comuna i eterna.»⁴

5.3. La guerra inecessària

Ara bé, el nostre autor, en treballar tan assiduament sobre la guerra, no podia deixar de preguntar-se per les causes d'un crim tan espantós i universal. Per això dedicarà a aquesta qüestió tan greu moltes de les seves intervencions en aquesta novel·la *Guerra i Pau*, incloent-hi tot l'epíleg, de més de vuitanta pàgines. I davant la impossibilitat de respondre una pregunta tan transcendental, se seguirà qüestionant per què alguns escriptors arriben a entendre la guerra com a necessària i, per tant, justa. Des d'aquesta perplexitat, Tolstoi retreu als autors de novel·les bèl·liques que ni tan sols s'ho hagin qüestionat i, a més, rebutja els historiadors moderns, que ad-

meten la necessitat de la guerra, seguint el principi darwinià de la fatalitat que pesa sobre l'espècie humana d'haver d'eliminar l'adversari per a sobreviure.

Anys més tard, i ja després de la seva conversió, Tolstoi impugnarà aquesta «fatalitat de la guerra», atribuint-la no a l'instint sinó a l'orgull, com a causa lliure i principal d'aquest crim. Ja que l'orgull és la més horrorosa de les passions humanes, que en ser lliurement consentida, genera les passions no menys mortíferes de l'enveja i l'odi per reforçar la seva satànica força destructiva, tal com explica el mite bíblic del crim de Caïn contra Abel.

5.4. El control de les passions

Així, cap al final de la seva vida, havent consolidat el seu rebuig a tota violència (física, moral o estructural), Tolstoi iniciarà un procés personal i una campa-

nya pública, de paraula i per escrit, predicant el control sobre les passions, que són la causa de tot mal moral. Ell mateix proposa i intenta practicar la privació d'estímuls nocius, exigint-se la austeritat més gran possible. Inspirat ja com estava en l'Evangeli de Jesús, que ens revela que la pau entre els mortals només s'assoleix vencent el jo prepotent, per l'oblit d'un mateix (la humilitat) i la pràctica habitual de la misericòrdia i l'amor fratern, fins i tot vers l'enemic.⁵

Entre els seguidors d'aquest rebel pacifista que va ser Tolstoi, recordem Gandhi, encara jove advocat a l'Àfrica del Sud, que llegia els seus escrits i que va escriure diverses vegades a l'autor, manifestant-li una adhesió plena al seu programa, que ell més endavant i ja a l'Índia, davant l'Imperi Britànic, anirà desenvolupant a la seva manera (*Ahimsa*), més fidel a la tradició hindú de purificació i autosacrifici.

6. UN SOCIALISTA UTÒPIC I POPULISTA

Lleó Tolstoi no va ser pròpiament un polític, sinó un home molt compromès amb la societat del seu temps; un reformador i un pensador moral especialment interessat en la idea de justícia en totes les seves manifestacions.

Fou, a més, un activista i un magnífic propagandista, gràcies al seu admirable domini de la paraula escrita. Aquest interès per la política, en el sentit més noble i genèric de la paraula, el va dur a informar-se amb cura sobre els principals sistemes polítics i econòmics que prevalien en la seva època, a Rússia i a la resta d'Europa. Tenia també freqüents converses amb socialistes que tornaven d'Europa, alguns d'ells contractats per ell com a preceptors dels seus fills. La seva intenció dominant en tota aquesta imponent activitat personal era poder trobar els mitjans i els remeis més aptes per a reformar el règim de monarquia

absoluta que dominava aleshores a Rússia.

6.1. Un socialisme de l'amor

El pensament socialista occidental va ser sens dubte el que més li interessà, gràcies sobretot als ensenyaments que eren difosos a Rússia per alguns escriptors a l'exili, com Bielinski o Herzen. Ara bé, Tolstoi no acceptarà mai del tot el socialisme "científic", propugnat per Marx i Engels, pel seu caràcter materialista i massa revolucionari, que no exclou la violència física en la lluita de classes. Això últim és el que més li mo-

lestava de Marx, que sempre incitava l'odi i la voluntat de poder i que, en canvi, en els seus escrits no anomenava mai l'amor fratern, sinó només un vague amor a la llibertat o a la il·lusòria esperança d'una societat sense classes.

«El que sempre m'ha sorprès en els escrits de Marx és que no s'hi troba cap idea d'amor; tot és odi, ambició i voluntat de poder [...] totes aquestes baixes passions s'emmaskaren sota el pretext d'un amor al poble abstracte i impossible.» (*Diari*, 13 de febrer de 1907)

Tot i que, no per això deixarà d'acceptar alguns elements importants de la doctrina marxista, com la necessària recuperació del valor Treball sobre l'enganyós valor Diner.⁶ Bé coneixem la lluita permanent que Tolstoi mantindrà contra els abusos dels latifundistes (i de tota propietat privada a gran escala) que pesava dolorosament sobre tants milions de camperols russos. També seran molt clarament socialistes i revolucionaris alguns dels seus llibres escrits cap al final de la seva vida, com *L'esclavitud del nostre temps* (1900) o *A la classe treballadora* (1902). I és curiós comprovar que entre les obres inacabades trobades després de la seva mort, n'hi ha una, de caràcter crític, titulada *Sobre el socialisme* (1910), publicada pòstumament.

6.2. Un socialisme místic

Crec, doncs, que el pensament polític de Tolstoi, malgrat les seves grans reserves, va ser bàsicament socialista, si bé més del tipus «socialisme utòpic», seguint molt parcialment el corrent histò-

ric de Saint-Simon, Fourier, Owen i altres, com, per exemple, quan coincideix amb la teoria de reagrupar el poble en petites societats de treballadors (les comunes) i en cooperatives laborals, en les quals es preservava la dignitat i la llibertat dels individus. Tolstoi, en efecte, ho proposarà per als treballadors russos del camp —com àmpliament consta en el seu assaig *La fi del segle*—, si bé era un programa que també proposaven els moviments “populistes”, amb els quals ell es trobava més en sintonia.

Una altra de les manifestacions de l'esperit socialista anticapitalista de Tolstoi són els durs judicis morals que formulava contra el sistema burgès i liberal d'Occident. Les dues úniques vegades que havia viatjat per Europa, per França, Anglaterra i Suïssa, va tornar molt desenganyat per l'estat d'aquelles societats i dels seus sistemes democràtics.

«La situació real d'aquells pobles que presumeixen d'autogovernar-se (democràcia) no són més que el resultat de complicades lluites i intrigues entre partits per la lluita de poder, juntament amb la inesgotable set de poder d'alguns individus molt rics...»

«El règim de sufragi universal contagia l'ànima de poder en multiplicar els centres i els individus que el posseeixen.»

També deia escandalitzar-se pel règim de vida que porten a Europa tants burgesos rics, que malgasten el capital en obres d'art caríssimes i en festes exhibicionàries del luxe. El gran rebuig que Tolstoi mostrava al final de la seva vida

contra l'art i la poesia (la de Shakespeare, per exemple) es va deure al fet que per als burgesos l'art s'havia convertit en una mercaderia. El seu disgust per Shakespeare es va deure a més a l'excés de jocs lingüístics del geni anglès.

Però, a part de totes aquestes convergències i dissidències, el socialisme profund de Tolstoi tenia una arrel religiosa transcendent, més que utòpica, evangèlica, en creure fermament en la fraternitat humana que Déu promet. Per això va arribar a anotar en el seu diari que:

«Aquest socialisme és una mínima aplicació del cristianisme, al qual [el marxisme] és infidel per la seva greu falta de moral.» (31 de juliol de 1905)

Si apliquem al cas Tolstoi la lúcida distinció d'Albert Camus entre revolució i rebel·lia,⁷ sens dubte el nostre home no hauria estat un revolucionari ansiós de poder, sinó un autèntic «home en rebel·lió», de manera constant i fins i tot heroica. Dissident, doncs, del socialisme occidental revolucionari, com també ho havia sigut de l'anarquisme nihilista rus, aquest vell rebel s'aproparà ara a un nou moviment rus reformista: el populisme.

6.3. El «populisme» rus

En efecte, cap a mitjan segle XIX van sorgir a Rússia una sèrie de moviments de base, poc organitzats, en defensa de tants compatriotes en situació de pobresa extrema o de marginació legal. En el seu origen estaven inspirats en els es-

crits de tipus socialista-humanista, que enviava Alexander Herzen des de l'exili, i estaven formats per no pocs intel·lectuals revolucionaris, nobles penedits i monjos o cristians dissidents, tots molt sensibles davant tanta desgràcia. Regnava, a més, en tots ells un gran respecte per la cultura popular i els valors tradicionals eslaus, i, per tant, una gran cura també per a conservar la religió del poble.

Ben aviat va assumir el lideratge d'aquest moviments el pensador Nikolai Chernichevski, que es va fer famós pel seu llibre *Què podem fer?*, on assenyalava de forma concreta algunes línies per a reaccionar a curt termini davant tanta misèria social. Home senzill i honest, era també un bon organitzador; predicava una reforma no únicament social sinó també moral, basada en el sacrifici propi i en una creixent solidaritat pacífica. Obviament, aquest populisme no es podia convertir aleshores, a la Rússia tsarista, en un partit polític, ni avui per a nosaltres tampoc no equivaldria al que entenem, despectivament, quan titllem un polític de «populista», és a dir, de demagog i molt de dretes.

Doncs bé, la ràpida propagació en temps de Tolstoi d'aquests grups recollia novament el profund malestar i la indignació que molta gent vivia, així com la urgent necessitat que sentia de reaccionar contra aquella situació tan trista. Això explica també per què el mateix Tolstoi va ser ben aviat molt favorable a aquest moviment, que, a més, s'interessava per l'educació dels camperols i feia convergir una intensa preocupació social amb una creença cristiana, que en alguns casos prenia aparences apocalíp-

tiques. Tolstoi, sense arribar a aquests extrems, creia i repetia en públic, com ja he assenyalat, que només vencent l'orgull i les passions podria sorgir un ordre humà universal més sa i més just. Doncs bé, això va ser el que els marxistes russos retraurién als populistes, i el mateix Lenin va arribar a censurar el seu admirat Tolstoi, per les seves esperances tan intangibles i per aquestes propostes de revolució pacífica que resultava massa lenta.

Probablement el mateix Tolstoi, a la seva manera, se n'adonà, i d'allà van sorgir les discrepàncies amb Chernichevski i el seu allunyament del populisme, per resultar-li excessivament conservador i poc audaç en la lluita contra l'Estat polític. I resulta del tot comprensible aquest rebuig en el fogós senyor de Jasnaja Pol'ana, ruptura que, malgrat tot, li reforçarà la certesa d'haver rebut una nova missió transcendent, la missió de profeta.

7. TOLSTOI, EL PROFETA

Tot i que no empraré aquí aquest terme en el sentit bíblic canònic, amb el qual es distingeix uns personatges molt singulars, inspirats per Déu per a proclamar les seves promeses i denúncies, penso que en sentit figurat el terme 'profeta' pot molt bé aplicar-se a Lleó Tolstoi, com ja han fet altres estudiosos.⁸

7.1. Inspirat per l'evangeli

Ell, en efecte, va ser el gran vident que, en la perversa realitat social en què vivia, va saber expressar amb valentia un lúcid veredict, tant en les seves greus denúncies com en les seves promeses esperançades. Tot això, a més, molt seriosament inspirat per l'Evangeli de Jesús.

Ja des de jove mostrava un caràcter inquiet i rebel contra tot el que s'oposava a la seva voluntat de conèixer personalment el veritable sentit de la vida, no tant en teoria sinó en les successives experiències que anava fent lliurement,

que el van dur primer a rebutjar la universitat oficial i després la milícia al servei de la guerra. A poc a poc, però sempre amb gran afany, va anar descobrint també l'horrible situació en la qual vivien la majoria dels seus compatriotes, tant als suburbis de Moscou –que ell va recórrer, commogut, amb motiu d'un cens–, com als immensos camps de conreu i a les seves pròpies finques, on va presenciar els intolerables patiments de milions de camperols. Però va ser principalment des de la seva profunda crisi i posterior conversió religiosa, als cinquanta anys, que aquestes mateixes experiències van provocar-li una dràstica

reacció de protesta i de recerca, ansiosa de solucions més transcendents, les quals anirà trobant parcialment en els principals moviments revolucionaris de fora de Rússia, que ell també prova experimentalment en la seva pròpia vida i en els seus escrits, descobrint els seus avantatges i les seves contradiccions.

7.2. Anarquista decidit, socialista entusiasta... profeta evangèlic

Així, anem veient en aquest nou Tolstoi, vell ja però encara vigorós, l'anarquista decidit contra l'Estat i les seves represions, sense esquarterar, però, la puresa de la seva convicció de no resistir mai amb violència les dures violències del Poder. I també ens trobem amb el socialista entusiasta, que rebutja en part la doctrina del socialisme i, en canvi, està molt entusiasmada per l'esperança d'una societat nova. Finalment, Tolstoi també va ser defensor de les reformes populars que es començaven a tolerar a Rússia,

especialment la dels populistes, tot i que no tolerarà després la tebiesa del seu esperit revolucionari.

Doncs bé, totes aquestes adhesions i contradiccions, de vegades molt penoses, que va vivint aquest aristòcrata rebel i infidel al seu monarca, a costa també de la pau domèstica, seran encara molt potenciades en el seu esperit per la seva radical conversió a l'Evangeli de Jesús, que afegia a les seves lluites i esperances un horitzó absolut i feia molt més dramàtiques les seves resistències personals, així com les tensions familiars i les oposicions públiques (amb la policia, per exemple, o amb l'Església Ortodoxa). Amb l'agregant afegit, no menys dramàtic, que ara ell no podia callar i havia de seguir expressant el seu missatge encara que fos a contracorrent.

Crec, doncs, que és del tot justificat atorgar el títol de profeta a aquest esperit gegant que va ser Lleó Tolstoi, un gran profeta evangèlic, a més de moral i polític.

8. UN PROFETISME MORAL, POLÍTIC I EVANGÈLIC

Tingueu en compte que aquesta ferma vocació profètica de Tolstoi no va deixar mai d'oferir un aspecte social i fins i tot polític molt notables. Ja hem anat constatant la denúncia permanent que Tolstoi va mantenir, fins i tot en les seves primeres obres més literàries, contra els abusos del règim absolutista rus.

8.1. Un Regne subversiu

Són in comptables les seves invectives contra el que avui entenem per «violència estructural», així com contra la repressió de la llibertat i la crueltat dels càstigs penals. Aquestes denúncies anaven sempre prenyades d'un seriós contingut moral, en defensa de la justícia i, en especial, de la caritat a favor de la gent més desposseïda i marginada de la ciutat i del camp. Ara bé, la vigorosa veu de Tolstoi, que s'atrevia a denunciar uns sòlids poders establerts, i que per a alguns havia de sonar moltes vegades com la del «profeta que clama al desert», no deixava de ser acollida de fet per molts oients i lectors, especialment

consolats per aquelles protestes, que ells mateixos no sabien o no podien expressar, com consta, per exemple, en algunes de les moltes cartes que anava rebent diàriament en l'última etapa de la seva vida.

També és molt considerable l'efecte que produïen aquestes proclames en una societat que es començava a sentir molt més indignada davant tantes injustícies, efecte que era reforçat per l'exemple personal que el mateix Tolstoi donava, quan es reconeixia pecador i es procurava aplicar la correcció moral que després predicava. Així, per exemple, en proposar els seus «cinc manaments del revolucionari», estava ell mateix ex-

pressant els seus propis esforços per assolir-ho. Preceptes, d'altra banda, molt pràctics, tals com no irritar-se, no cometre adulteri, no jurar en fals, no resistir-se al mal amb violència i sobretot estimar els altres com a un mateix. Com els profetes més antics, també Tolstoi predicava una radical conversió moral, i sovint exclamava: «Feu penitència!». A més, i com a efecte de la seva total recuperació religiosa, aquest profeta ja no en tenia prou amb oferir motivacions ètiques simplement humanes, sinó que apel·lava sempre a la confiança en el poder de Déu, que per a ell també era el Déu de l'amor i la misericòrdia, segons la doctrina de Jesús, que Tolstoi havia descobert en els Evangelis.

«Jo crec en Déu, que és l'Esperit de l'Amor, i el principi de tot. [...] Jo crec que el sentit de la vida per a cada un de nosaltres només és créixer en aquest amor a ell [...], la qual cosa ens portarà en aquesta vida a una joia que creixerà cada dia, i a l'altre món, una felicitat més perfecta...»⁹

Curiosament, aquesta convicció l'havia rebuda també el nostre profeta en l'assidu tracte amb els camperols («ells em van tornar les bases de la meua fe», diu en *La confessió*, cap. XIII). Efectivament, estava convençut que aquesta fe era també la que donava forces als pobres d'aquest món per a tirar endavant. D'aquí ve que una de les citacions de l'Evangelí que Tolstoi més repetia era: «Busqueu primer el Regne de Déu i fer el que ell vol, i tot això us ho donarà de més a més» (Mt 6,33). Així conclou, per exemple, la seva obra *El Regne de Déu està entre vosaltres*.

8.2. Adhesió a Jesús

En un altre dels seus assajos, *La religió i la moral* (1893), Tolstoi va reconèixer, en aquest sentit, que «una moral laica, desvinculada de la religió, no pot subsistir». Ara bé, el bagatge teològic del nostre profeta no era ni molt ampli ni molt ortodox, perquè no sintonitzava sempre amb els dogmes i preceptes del Sínode rus, que ell considerava massa impositiu. El seu reconegut temperament, molt independent i rebel, potser pot fer més comprensiva aquesta heterodòxia; però allò de què no es pot dubtar és de l'extraordinària adhesió que Tolstoi sentia per la figura del Crist històric i celeste alhora, que vindria novament al final de la història, com a garantia dels creients, tant per a avui com per a després de la mort. La constant referència en els seus llibres a la doctrina de Jesús en l'Evangelí, i en particular al de sant Joan i al «sermó de la muntanya», segons sant Mateu, permeten qualificar ben bé aquest profeta també com a «evangèlic». Els temes de l'Evangelí citats més sovint per ell són el de no tornar mai mal per mal i el d'estimar els altres com a un mateix, o encara, donant-los més del que ens demanen, etc.

Un altre tret que distingeix també el profetisme de Tolstoi és no aparèixer gairebé mai com a missatger de calamitats terribles, ni com a endeví de paradisos imaginaris. Davant una situació social moralment corrompuda, ell no confiava només en les forces de l'ésser humà, i menys encara en les dels revolucionaris socialistes, perquè pressentia que la seva revolució seria molt brutal, i que no aconseguiria res més que implantar una nova prepotència que subs-

tituiria la que ja patien i que acabaria «extingint, a més, els últims residus de llibertat»¹⁰. El pacifista Tolstoi, en canvi, no se sentia mogut per cap voluntat de poder, i ara menys que mai. Experimentava d'alguna manera que el movia una Força superior, «com a enviat de Déu» (*Diari*, 11 d'agost de 1893), a qui ell ara desitjava servir «no com un particular sinó com el seu ambaixador» (*Diari*, 12 de juliol de 1900).¹¹ Per això, les seves propostes sonaven ara més transcendents. I crec que no es pot dubtar que, des de la seva plena confiança en el Regne de Déu, Tolstoi en els seus últims anys no estigués convençut de l'arribada d'una nova època de felicitat per a tots.

«Penso que precisament ara està començant aquella gran revolució que s'estava preparant des de fa dos mil anys.»

«Ens trobem al llindar d'una vida nova [...] Per a assolir-la només cal alliberar-se de la superstició de la necessitat de la violència, i acceptar, en canvi, l'etern principi de l'amor.»

(*La fi de segle*, 1905)¹²

8.3. Una figura sempre present

Per acabar, crec que encara cal preguntar-se sobre l'acollida que aquest gran mestre moral va tenir a la seva pròpia pàtria i a fora, i com podria Tolstoi ser avui més conegut com a profeta per al nostre món. Cal reconèixer, en primer lloc, que hi hagué i segueixen havent-hi crítics que consideren les seves propostes massa idealistes i políticament poc «científiques» i eficaces. També alguns

conservadors criticaven sense pietat el comte Tolstoi, per l'escàndol del seu anarquisme i la seva heterodòxia. Però no per això va deixar Tolstoi de tenir molts admiradors i seguidors. Fins i tot entre els revolucionaris marxistes no li van faltar lloances per la seva oposició radical al règim absolutista i a la propietat privada, i el mateix Lenin l'arribà a qualificar de «patriarca de la Revolució».

Però al marge d'aquests revolucionaris, hi va haver una multitud d'altres persones que se sentien especialment atretes pel seu exemple i magisteri. I malgrat que molts dels escrits de Tolstoi havien estat prohibits a Rússia, per l'Estat i per l'Església, no es van deixar de publicar clandestinament i de traduir-se al francès i a l'anglès a l'estranger, i eren devorats per un públic cada vegada més ampli. De fet, des de 1890 van ser molts milers els pelegrins que visitaren aquest patriarca a Jasnaja Pol'ana i es van organitzar en grups per tot el país, per viure el que el mestre predicava, sobretot el pacifisme, l'objecció de consciència, el rebuig als latifundis i la solidaritat cristiana. Així resultava que a aquest creixent i molt plural moviment del "tolstoisme", s'hi incorporaven intel·lectuals joves perseguits, monjos dissidents, alguns nobles convertits i mestres o periodistes moguts pel gran desig de canviar la situació. Són també molt abundants les cartes que enviaven a Tolstoi des de l'estranger (dotze grans volums a les *Obres Completes*, en rus, de 1925). Moltes d'elles provenien d'intel·lectuals no solament de la Gran Bretanya, França i Suïssa, sinó també dels Estats Units i Canadà, on s'havien creat grups de se-

guidors, i també es van publicar almenys dues revistes: *The Free Word* (Londres) i *La Libre Pensée* (Ginebra).¹³

També és bo recordar, entre els seus deixebles literaris russos més il·lustres, el subtil i humaníssim dramaturg Anton Chéjov. I per dir alguna cosa dels escriptors espanyols, esmentem entre els admiradors contemporanis de Tolstoi, Emilia Pardo Bazán, Benito Pérez Galdós, Clarín, Unamuno, Narcís Oller i Joan Maragall. Per últim, no hem d'oblidar que l'esclat de la Primera Guerra Mundial el 1914 i la Revolució bolxevic de 1917 van esborrar sobtadament a tot Europa i per uns quants anys el record de Tolstoi, que malgrat tot es tornarà a recuperar tímidament el 1928, en com-

plir-se el primer centenari del seu naixement.

No han faltat pensadors, com Stefan Zweig, que han vist en Lleó Tolstoi un més dels grans idealistes històrics que al final van fracassar, com el Quixot. Però cal preguntar-se: ¿va fracassar realment, el Quixot? És cert que va ser derrotat moltes vegades, però no li van arrencar mai la voluntat de seguir lluitant per un món millor, i per això la seva figura és sempre present com un estimul·lant símbol moral. Així penso que caldria entendre el destí de Lleó Tolstoi, imperfecte i contradictori, si volem, però indomable en la seva ferma voluntat d'anunciar i preparar una societat millor per a tothom.

Entenguem només que no és la realització d'un programa democràtic d'anarquistes, socialistes, pacifistes o qualsevol altre, ni de les formulacions religioses actuals, el que podria alliberar-nos dels nostres mals; només ens alliberarà (el fet de) conèixer la veritable religió en la seva integritat: aquella veritat present des dels orígens fins avui, que roman en tot cor humà i que ha estat revelada de manera clara, senzilla i convincent en totes les doctrines més autèntiques sobre la vida, i d'una manera molt clara i propera a nosaltres en els ensenyaments de Crist. Entenguem i reconeguem només aquesta veritat: la veritat segons la qual la nostra vida consisteix en la manifestació d'un amor creixent, un amor incompatible amb la violència. Entenguem només que és en aquest creixement de l'amor, en cada persona i en tota la humanitat, on resideix la felicitat per a tots i per a cada un de nosaltres.

Entenguem només que això és així tant en la forma de viure de cadascú com en les relacions amb els altres. I entenguem sobretot que aquest principi ha d'orientar l'educació de les futures generacions: que cada persona entengui que no només no té dret sinó que ni tan sols té la possibilitat d'organitzar la vida dels altres, ja que és tasca de cada persona planificar i responsabilitzar-se de la pròpia vida, desenvolupant en si mateix l'esperit de fill de Déu i augmentant sobretot allò que més el caracteritza, que és l'amor. Amb això no estic dient que tots els errors de la nostra vida seran reemplaçats de sobte per la felicitat que el cor anhela, perquè, mentre perduri l'ésser humà i la humanitat, aquest ideal no es quedarà en un simple somni, sinó que també serà eliminada la forta i dolorosa tensió entre les aspiracions de l'ànima i la brutal vida actual, tan dolenta que no fa sinó empitjorar.

Diari personal, 19 febrer 1908

Només ens és donada una forma de felicitat del tot inalienable, la de l'amor. N'hi ha prou d'estimar i tot és alegria: el cel, els arbres, un mateix... I, no obstant això, la gent cerca la felicitat pertot arreu menys en l'amor. I és precisament aquesta forma errònia de recerca de la felicitat en la riquesa, en el poder, en la fama o en un amor excloent la que no només no ens dóna felicitat sinó que ens la treu del tot.

Diari personal, 21 juny 1910, any de la mort de Tolstoi

1. Romain ROLLAND, *Vida de León Tolstoi* (1911). Traducció castellana, Madrid, Ediciones La Nave, 1935, pàg. 115-116. El mateix autor indica: «Resumeixo aquí diverses pàgines de *La confessió*, conservant les expressions de Tolstoi».
2. Vegeu els capítols VI-IX de *La confessió*.
3. *Guerra i Pau*, tretzena part, cap. XI.
4. *Ibid.*, dotzena part, cap. XVI.
5. Vegeu, per exemple, l'assaig de Tolstoi *Sobre el Poder i la Bondat* (1888).
6. Vegeu sobre això el molt interessant assaig tolstoià *Diner i treball*, 1886. També per a Tolstoi, com per a Marx, el diner havia deixat de ser un mitjà per a convertir-se en un fi o en un valor suprem, a costa del valor treball i del treballador, el mèrit i la dignitat del qual eren sotmesos als poders del luxe, la banca i la borsa.
7. Tema molt ben desenvolupat en l'assaig *L'home en rebel·lió*, de 1951.
8. Aquest és el títol de l'interessant estudi *Tolstoi, il profeta. Invito alla lettura degli scritti filosofico-religiosi*, Verona, Edit. Gabrielli, 2000.
9. *El meu credo* (1901), citat per R. ROLLAND, op. cit., pàg. 128.
10. Vegeu *La fi del segle*, 1905, i *Sobre el socialisme*, 1910.
11. Són citacions preses del llibre *Tolstoi, il profeta*, op. cit., pàg. 63.
12. *Ibid.*, última pàgina.
13. Per a ampliar tot el referent a la influència de Tolstoi, resulta imprescindible avui la recent obra, molt documentada, de Rosamund BARLETT, *Tolstoy. A Russian Life*, Londres, 2010.

QÜESTIONS PER A LA REFLEXIÓ

El temperament de Tolstoi, des de molt jove, però sobretot d'ençà de la seva crisi personal, fou el d'un home rebel davant les injustícies socials que oprimien els pobres i els camperols russos. No deixava mai de preguntar-se «què hem de fer?», perquè ell volia de tot cor canviar aquella situació política tan injusta. Les seves respostes més freqüents, i també les seves propostes eren aquestes:

- Conèixer molt millor la realitat i les causes d'aquestes injustícies.
- Ajudar de manera pràctica i constant, els pobres, els servents i els treballadors.
- Organitzar amb urgència l'educació dels infants i adults analfabets de les seves terres, establint-hi també centres de salut.
- Fer almoina a les institucions benèfiques, però no als particulars.
- Lluitar contra tota forma de violència individual (les passions) i "estructural" (lleis, l'exèrcit, la policia, les presons, la pena de mort...).
- Informar-se ben bé sobre les propostes de reformes socials i polítiques, dels pensadors del seu temps i difondre'ls.
- Totes aquestes idees i activitats estaven sempre motivades per la seva apassionada fe en l'Evangelí de Jesús.

1. Quines d'aquestes propostes creus que segueixen tenint actualitat?

2. Després de llegir el Quadern, com podríem definir a Tolstoi?

- ¿Un "anarquista pacifista", un aristòcrata rebel, però defensor de la no-violència?
- ¿Un "revolucionari, autocrític i benèvol", que volia canvis radicals, però pel camí de l'amor fratern i de l'autosacrifici personal, de natura plenament evangèlica?
- ¿Un "socialista místic", certament no "científic" (com Hegel o Marx o Lenin), sinó més aviat "utòpic" en el sentit evangèlic del "Regne de Déu enmig nostre"?
- ¿Un "profeta religiós heterodox", enamorat místicament de Crist el profeta; sempre contrari als abusos d'autoritat de l'Església; un gran profeta evangèlic, doncs, excomunicat per l'Ortodòxia?

3. Quines d'aquestes actituds continuen tenint vigència avui? Quines ens són totalment necessàries en la situació que ens toca viure?

COL·LECCIÓ VIRTUAL

La col·lecció virtual és el recull de material publicats exclusivament al web.

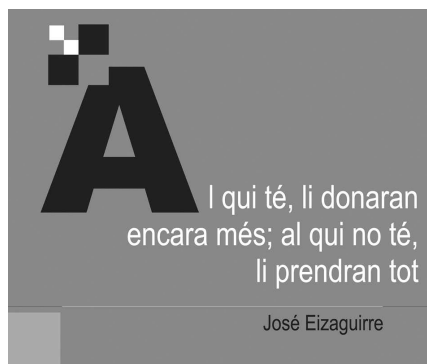
Aquí hi trobaràs quaderns que per la seva extensió o pel seu format i estil diferents no hem editat en paper, però que tenen el mateix rigor, sentit i missió que els nostres Quaderns CJ.

Desitgem que circulin per la xarxa, i per això comptem amb tu.

En aquest quadern Julia López va desgranant els arguments sobre com la Reforma Laboral 2012 arrasa amb els drets bàsics dels treballadors reconeguts en la...

4

Hi ha una paràbola en l'Evangeli de Lluc que incomoda perquè parla de diners, bancs, interessos i guanys. Un text que tracta d'un home noble que, abans de marxar per a...

3

www.cristianismeijusticia.net/virtual

Cristianisme i Justícia (Fundació Lluís Espinal) és un Centre d'Estudis promogut per la Companyia de Jesús de Catalunya. Agrupa un equip de professors universitaris i especialistes en teologia i en diverses ciències socials i humanes interessats pel cada cop més indispensable diàleg cultural fe-justícia.

La col·lecció Cristianisme i Justícia presenta algunes de les reflexions dels seminaris de l'equip del Centre o alguns dels treballs dels seus membres i col·laboradors.

155. D. VELASCO, La propietat privada: és un robatori? - 156. D. VELASCO, Cap a una visió cristiana de la propietat - 157. M. D. OLLER, Construir la convivència - 158. J. M. GORDO, La cristologia de Joseph Ratzinger - Benet XVI - 159. QUATRE TESTIMONIS, Per què vaig tornar a la fe - 160. J. GIMÉNEZ, Les preguntes que portem dins - 161. J. CARRERA I CARRERA, El problema ecològic: una qüestió de justícia - 162. J. F. MÀRIA I SERRANO, El jove, el guru i l'ocell - 163. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Por de Jesús - 164. S. THIÓ - M. LL. GERONÈS, ASSOCIACIÓ ÀKAN, I qui dius que sóc jo? - 165. X. ALEGRE, Resistència i esperança cristianes en un món injust - 166. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Quan el nihilisme despulla la fraternitat - 167. CÀRITAS DIOCESANA DE BARCELONA I CRISTIANISME I JUSTÍCIA, Una mirada a la pobresa - 168. P. ARROJO, Crisi global de l'aigua - 169. D. IZUZQUIZA, En partir el pa - 170. J. CARRERA, Cristianisme i societat des de la perspectiva ètica - 171. G. DUCH, F. FERNÁNDEZ SUCH, L'agroindústria sota sospita - 172. J. LAGUNA, Fer-se càrrec, carregar i encarregar-se de la realitat - 173. B. BASTIDA, Crisi, un final per escriure? - 174. J. I. GONZÁLEZ FAUS, "Ja hi vaig, Senyor". Contemplatius en la relació - 175. J. BOTEY, Capellans obrers. Compromís de l'Església amb el món obrer - 176. L. RAMÓN, Dones en peu de vetlla - 177. J. I. GONZÁLEZ FAUS, El naufragi de l'esquerra - 178. F. J. VITORIA, Vents de canvi - 179. J. ALONSO, El diàleg de la vida quotidiana - 180. J. I. GONZÁLEZ FAUS, Unicitat de Déu, pluralitat de místiques - 181. J. LAGUNA, Ai de vosaltres...! Distopies evangèliques - 182. V. CODINA, Fa 50 anys va haver-hi un Concili - 183. A. BLANCH, Lleó Tolstoi, un profeta polític i evangèlic

Els títols d'aquesta col·lecció es poden descarregar d'internet:
www.cristianismeijusticia.net/quaderns

N. 183, març 2013

La Fundació Lluís Espinal envia gratuïtament els quaderns CJ a tothom que els sol·licita. Si vostè desitja rebre'ls, demani'ls a:

Cristianisme i Justícia

Roger de Llúria, 13 - 08010 Barcelona

Tel: 93 317 23 38 - fax: 93 317 10 94

info@fespinal.com - www.cristianismeijusticia.net

cristianismeijusticia

cijusticia

fespinal89